

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 12

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА**

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

Випуск 12

Київ 2024

УДК 376.1 – 056.36(06)ББК 74.3я43
ТЗЗ

Редакційна колегія:

Бех І. Д., доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Засенко В. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України
Кобильченко В. В., доктор психологічних наук, професор
Кульбіда С. В., доктор педагогічних наук, професор
Литовченко С. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Омельченко І. М., доктор психологічних наук, професор
Прохоренко Л. І., доктор психологічних наук, професор
Супрун М. О., доктор педагогічних наук, професор
Хохліна О. П., доктор психологічних наук, професор
Чеботарьова О. В., доктор педагогічних наук, науковий редактор
Шевченко В. М., доктор педагогічних наук, професор
Гладченко І. В., кандидат педагогічних наук (відповідальна за випуск).

Точки зору авторів публікацій і редакційної колегії можуть не співпадати.

***Друкується за рішенням Вченої ради
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України
Протокол № 2 від 13. 03. 2024 р.***

ТЗЗ Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології: Збірник наукових праць: Вип. 12 / За ред. О. В. Чеботарьової, І. В. Гладченко. – К., 2024 – 264 с.

Збірник містить статті з актуальних проблем теорії і практики спеціальної педагогіки та психології. Представлено результати теоретичних, практичних та експериментальних досліджень проблем навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, подано рекомендації стосовно їх упровадження в практику, здійснено екскурс в історію проблеми.

Адресовано науковцям, учителям, вихователям, психологам закладів загальної та спеціальної освіти, працівникам соціальної служби, студентам факультетів спеціальної та інклюзивної освіти педагогічних університетів, аспірантам, усім, хто цікавиться проблемами навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами.

ISBN 978-966-188-199-9

© Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України, 2024

«Педагогічна преса», – № 1. – С. 68-71.

5. Тарасун В.Л. (2000) Нетрадиційний метод навчання писемного мовлення: письмо з “одного розчерку”//Дефектологія. – С. 2-10.

УДК 376.37

ЗАСОБИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ТА ДОПОМІЖНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В РОБОТІ З НЕМОВЛЕННЄВИМИ ДІТЬМИ

Медвідь Л. О.

Рецензент: Трикоз С. В.

У статті розкрито результати дослідження визначення поняття «Альтернативна та допоміжна комунікація». Особливості застосування альтернативних та допоміжних засобів комунікації в корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, які мають мовленнєві порушення – тяжкі порушення мовлення, знижений інтелект, розлади аутистичного спектру.

Ключові слова: альтернативна та допоміжна комунікація, тяжкі порушення мовлення, діти з особливими освітніми потребами, діти з порушеннями мовленнєвого розвитку.

The article reveals the results of the study of the definition of “Alternative and assistive Communication”. The features of the use of alternative and auxiliary means of communication in correctional and developmental work with children with special educational needs who have speech disorders - severe speech disorders, low intelligence, autism spectrum disorders.

Key words: alternative and assistive communication, severe speech disorders, children with special educational needs, children with speech development disorders.

Вступ. За даними науковців, кількість дітей, які мають мовленнєві порушення, та в наслідок цього утруднення комунікативної діяльності, неухильно збільшується з кожним роком (Bonora, G., Dalai, G., De Rosa, D., Hillary Zisk A., Panunzi, M., Perondi, L., Rönnerberg J., Sundqvist A.). Ця тенденція у виявленні порушень навичок комунікації може бути викликана низкою причин: генетичних, медичних, соціальних, психологічних та педагогічних. Збільшення в суспільстві відсотка дітей які мають порушення мовленнєвого розвитку, співпадає зі зростанням показників підвищення якості проведення медичної, психологічної діагностики. [6 с.6]. В подальшому ці порушення можуть призвести не тільки до виникнення труднощів під час засвоєння нового матеріалу, а й до порушення особистості дитини в цілому.

На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти проблема навчання дітей які мають мовленнєві порушення набуває значної актуальності, про що свідчать численні публікації, дослідження науковців та педагогів-практиків. Основу соціальної взаємодії складає ефективність побудови комунікативного середовища, адже все, що нас оточує – це постійний потік інформації, який створює простір для особистісного розвитку, самовизначення, самореалізації та соціалізації. Відповідно, постає необхідність здійснення корекційно-розвиткової роботи з цими дітьми з двох напрямів: створення передумов мовленнєвого розвитку та розвиток комунікативної, пізнавальної і функції регулювання мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблему використання альтернативної та допоміжної комунікації в роботі з різними категоріями дітей які мають особливі освітні потреби студіювали Н. Бабич «Допоміжна комунікація як один із засобів формування комунікативних навичок у дітей із порушенням зору та інтелекту» [1], Т. Єжова «Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності» [2], Н. Компанець, Т. Куценко «Системи допоміжної альтернативної комунікації для дітей з аутизмом» [3], Ю. Рибак, О. Муращук «Корекційно-розвиткова робота із формування комунікативної компетенції засобами альтернативної комунікації з дітьми з розладами спектру аутизму» [4], А. Савицький «Особливості використання засобів альтернативної комунікації в процесі розвитку мовлення дітей з синдромом Дауна» [5].

Мета статті – розкрити сутність та особливості застосування засобів альтернативної та допоміжної комунікації в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, які мають мовленнєві порушення – тяжкі порушення мовлення, знижений інтелект, розлади аутистичного спектру.

Відповідно до поставленої мети, були визначені завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з питань застосування засобів альтернативної та допоміжної комунікації к корекційній роботі з дітьми

які мають порушення мовлення.

2. Дослідити систему засобів альтернативної та допоміжної комунікації як інструмент корекційної роботи та передумови їх використання у роботі з дітьми які мають мовленнєві порушення.

3. Визначити ефективність застосування засобів альтернативної та допоміжної комунікації в корекційно-розвитковій роботі з дітьми які мають мовленнєві порушення.

Виклад основного матеріалу. Навчання, виховання, соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями навчання передбачає зокрема, формування і розвиток в них навичок спілкування з однолітками та дорослими, оскільки спілкування є для дитини важливим джерелом самопізнання та пізнання світу, засобом засвоєння норм і правил соціальної взаємодії.

Проте є діти, які з тих чи інших причин не можуть опанувати вербальну мову. Важкі мовленнєві порушення, знижений інтелект, розлади аутистичного спектру – утруднюють або взагалі унеможливають використання такими дітьми вербальних засобів спілкування. Через те, що мовлення у дитини відсутнє вони зазнають додаткових труднощів у соціальній адаптації та встановленні міжособистісних стосунків. Але ці труднощі можна подолати. Навчити дитину висловлювати свої потреби та бажання, спілкуватися як з рідними, так і зі сторонніми людьми можливо за допомогою спеціальних технологій, які протягом більше, ніж 30 років успішно застосовуються в країнах Західної та Північної Європи, США. Однією з таких технологій є система альтернативної та допоміжної комунікації.

Альтернативна комунікація – це засіб, за допомогою якого дитина, яка не в змозі використовувати усне мовлення, отримує можливість спілкуватися.

Додаткова комунікація означає додаткове або підтримане спілкування. Слово «додатковий» підкреслює той факт, що втручання в альтернативні форми спілкування має подвійне призначення: сприяти та підтримувати мовлення та забезпечувати альтернативну форму спілкування, якщо дитина не здатна

говорити. Усі комунікативні системи, що не залучають усне мовлення як основний шлях передачі інформації іншим особам, називають «додатковими» та «альтернативними».

Системи альтернативної допоміжної комунікації різноманітні: вирази обличчя, вокалізації, мануальні знаки (жести), картинки, письмо, предметні символи, низько та високотехнологічні пристрої. Її концепція почала формуватися в кінці 70-х на початку 80-х років ХХ століття, коли був організований великий міжнародний проєкт з проблем тяжких мовленнєвих порушень між Англією, Канадою, США та Швецією. Це стало основою для створення всесвітньої організації, яка носить назву International Society for Augmentative and Alternative Communication. Концепція альтернативної та допоміжної комунікації (Alternative and Augmentative Communication, ААС) ще недостатньо відома в Україні і навіть власне педагогічним фахівцям. І це незважаючи на те, що вона використовується та розвивається в світі з 60-х років минулого століття, як окрема галузь міждисциплінарного знання, активно формувалася з кінця 70-х років, а офіційною датою світового визнання цієї концепції є 1983 рік.

Засоби альтернативної та допоміжної комунікації є важливою системою корекційної роботи з немовленнєвими дітьми, та дітьми в яких обмеженні комунікативні можливості. Ці засоби допомагають виражати свої думки, емоції та потреби, зміцнюють їх можливості комунікації та сприяють їх соціальній взаємодії.

Існує кілька груп та видів засобів альтернативної допоміжної комунікації:

1. Комунікація з безпосереднім використанням тіла, у тому числі через тактильні відчуття;
2. Спеціальні електронні засоби комунікації;
3. Комунікації через спеціальні образи: письмо, символи, зображення, піктограми;
4. Комбіновані засоби комунікації, які поєднують у собі мовлення, жести

й символи.

Принципи впровадження системи альтернативної та допоміжної комунікації в корекційну роботу з дітьми які мають мовленнєві порушення:

1. Принцип «Від більш реального до більш абстрактного». Фахівці у підборі засобів альтернативної допоміжної комунікації орієнтуються на реальний рівень розвитку дитини, а не на її біологічний вік. Роботу з використання графічних засобів комунікації починають з фотографій. Цьому передують використання реальних предметів, іграшок. Схема використання графічних стимулів має такий вигляд: фотографії → символи → піктограми → схеми.

2. Принцип «Надмірності інформації» передбачає одночасне використання декількох комунікативних засобів (жест, слово, піктограма), орієнтування на індивідуальність, можливість вибору засобу комунікації самою дитиною.

3. Принцип мотивації. Вибір засобу комунікації залежить від комунікативних можливостей дитини та кола її інтересів. Основна ідея даного принципу полягає у визначенні шкали інтересів кожної дитини і у вмінні дорослого включити її у процес.

4. Принцип функціонального використання. Передбачає індивідуальний підбір комунікативного засобу в залежності від функціональних можливостей дитини: слуху, зору, руху, нюху, чуттєвості. Утворення комунікативного середовища навколо дитини, можливість участі асистента.

Вибір системи яка підходить дитині, може істотно полегшити навчання, а також дати поштовх для розвитку мовлення дитини. Дивлячись із ситуації, можна поєднувати і комбінувати системи комунікації. Нічого не заважає почати з одного типу комунікативної системи і далі, у міру того, як дитина набуває додаткові навички, ввести інший тип. Найголовніше – це не позбавляти дитину можливості спілкуватися. У будь якій програмі навчання повинні бути присутніми завдання, які допомагають дитині навчитися спілкуватися більш

ефективно. А спосіб спілкування визначається по можливостях та здібностях самої дитини. Підбираючи методи корекційно-розвивальної роботи у процесі формування комунікативних навичок, потрібно використовувати індивідуальний та диференційований підхід до кожної дитини. Корекційно-розвиткова робота має відбуватися систематично та поетапно.

З власного досвіду можу сказати, що навчання побудоване на альтернативних та допоміжних засобах комунікацій, позитивно впливає на розвиток мовлення дітей. Використовуючи засоби альтернативної та допоміжної комунікації у корекційній роботі, діти які мають порушення комунікації отримують більше можливостей сприймати інформацію. Застосування засобів альтернативної та допоміжної комунікації в корекційній роботі з дітьми сприяє формуванню навчальних навичок та інтелектуальному розвитку, дає можливість реалізуватися пізнавальній активності дитини, уможлиблює соціальний та особистісний розвиток, що в свою чергу, підвищує загальний рівень обізнаності дітей, позитивно відображається на успішності з окремих дисциплін. Завдяки засобам альтернативної та допоміжної комунікації дитина, у якої внаслідок певних причин вербальне мовлення відсутнє стає активним учасником освітнього процесу. Вона може сприйняти, обробити, зрозуміти інформацію, що подається, сформулювати та сформулювати власне висловлювання, донести його суть до інших дітей у групі чи класі.

Висновки. Включення дітей з мовленнєвими порушеннями у спільноту дітей з типовим розвитком вимагає подолання мовленнєвих бар'єрів, що гальмують процес поступового входження в соціальне середовище. Засоби альтернативної та допоміжної комунікації допомагають дитині з мовленнєвими порушеннями налагоджувати соціальні зв'язки та успішно соціалізуватися. Використання засобів альтернативної та допоміжної комунікації не перешкоджає розвитку словесного спілкування, а навпаки стимулює власні вербалізації дитини.

Література:

1. Бабич Н. М. Допоміжна комунікація як один із засобів формування комунікативних навичок у дітей з порушенням зору та інтелекту. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006,2014. С. 6-14.
2. Єжова Т.Є. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2011. № 8. С. 73-80.
3. Компанець Н., Куценко Т. Готовність до навчання читання: індивідуальний підхід. Системи допоміжної альтернативної комунікації для дітей з аутизмом. Дефектологія. 2011. № 2. С. 20-24.
4. Рибак Ю.В., Муращук О.М. Корекційно-розвивальна робота із формування комунікативної компетенції засобами альтернативної комунікації з дітьми із розладами спектру аутизму. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2013. Вип. 23(3). С. 241-248.
5. Савицький А.М. Особливості використання засобів альтернативної комунікації в процесі розвитку мовлення дітей з синдромом Дауна. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 179-183.
- 6.** Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Навчально-методичний посібник «Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами» для педагогічних працівників, які працюють з учнями з особливими освітніми потребами Схвалено для використання в освітньому процесі Київ ФОП Усатенко Г. В. 2021

Гуриш Л. А. Роль вчителя-дефектолога у соціокультурній адаптації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-реабілітаційному центрі.....	167
Ільчук О. В. Світ мистецтва – необмежений простір можливостей та засіб відновлення дітей з інтелектуальними порушеннями в кризових ситуаціях...	174
Каплієнко А. І. Методичні та практичні аспекти підготовки майбутніх учителів-логопедів у студії логопедичної підтримки на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету.....	182
Кіцак Г. О. Музикотерапія у корекційній роботі з дошкільниками з особливими освітніми потребами.....	188
Коваль Олександра. Розвиток навичок самообслуговування у дітей з розладами аутистичного спектру в інклюзивних класах.....	193
Крисько О. І. Визначення потреб когнітивного розвитку дітей дошкільного віку із затримкою мовленнєвого розвитку.....	200
Лагода Н. М. Колективна робота педагогів закладу в умовах кризових викликів: досвід, стратегія.....	204
Мартинюк З. С. Фонетичний компонент у писемній діяльності школярів молодшої ланки навчання з особливими мовленнєвими потребами.....	209
Медвідь Л. О. Засоби альтернативної та допоміжної комунікації в роботі з немовленнєвими дітьми.....	217
Мякушко О. І. Ізо-терапевтичні технології гармонізації психоемоційного стану постраждалим дітям з порушенням інтелектуального розвитку.....	224
Скакодуб Т. С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні екологічної компетентності у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	230
Трикоз С. В. Сенсорна інтеграція у наданні допомоги дітям з особливими освітніми потребами.....	235
Ханзерук Л. О., Веляник Н. Школа толерантності. Гендер і сексуальність: лікнеп для вчителів.....	241